

Re-konstruování genderu, pohlaví a sexuality

Kateřina Lišková

Jednotlivé osoby sledují své vlastní cíle; uspořádávají si život podle sebe, aby měly nějaké potěšení z jídla, odpočinku a zábavy. Dělna práce podle pohlaví jim jednak takový život umožňuje, jednak je omezuje ve způsobech, jak ho dosáhnout, protože vylučuje některé možnosti jednání, nebo je alespoň ztěžuje. Toalety mi umožní ulevit si, ale jejich genderově označené dveře omezují prostor, v němž to mohu udělat, a vedle koho.

(Iris Marion Young: „Serialita genderu: úvahy nad ženami jako sociálním kolektivem“;
překlad v tomto čísle *Sociálních studií*)

Materiální aspekty sociálního uspořádání poskytují jeden ze zjevných zdrojů, jenž napomáhá ustavit naši „esenciální“ rozdílnost. Například segregace pohlaví na severoamerických veřejných toaletách odlišuje „dámy“ od „pánů“ na základě faktorů považovaných za čistě biologické, ačkoli obojí „jsou si zjevně podobní v otázce produkce odpadů a jeho likvidace“ (Goffman 1977: 315). Tyto prostory jsou vybaveny dimorfním zařízením (jako jsou pisoáry pro muže a komplexní zázemí určené pro péči o zevnějšek u žen), a to přesto, že obě pohlaví mohou dosáhnout stejných cílů pomocí stejných prostředků (což zjevně dělají v soukromí svých vlastních domovů).

(Candace West, Don H. Zimmermann: „Dělat gender“;
překlad v tomto čísle *Sociálních studií*)

Gender už dávno není v českém prostředí novým pojmem. Používá se nejen v akademickém prostoru, ale i v diskursu státu a evropských struktur (a především jejich strukturálních fondů), v prostředí nevládních neziskových organizací a jejich aktivit či v mediálních promluvách. Čím více se ovšem o genderu mluví, tím častěji se stává, že je pojímán jen jako jakési módnější označení pro pohlaví. Avšak pokud mezi pohlavím a genderem nakreslíme rovnítko, zredukujeme tím socialitu na biologii, jinými slovy učiníme gender deterministicky spjatý s pohlavím, čímž ho esencializujeme. Kategorie genderu byla kdysi formulována proto, aby zachytila sociální dimenzi mužství a ženství a aby naznačovala možnost změny. Jestliže ji svážeme s pohlavím, paradoxně z ní učiníme podobně rigidní entitu, za jakou bylo na počátku této distinkce považováno právě pohlaví samo. Mluví-li se tímto způsobem o genderu, mluví se vlastně pořád o mužích a ženách a naše porozumění komplexní a dynamické sociální realitě se nikam neposouvá. Je tedy zásadním způsobem zapotřebí zvrstevnatět způsob, jímž koncept gender uchopujeme.

Podíváme-li se na něj analyticky, vyjeví se nám přinejmenším tři roviny užití.¹ Všimněme si přitom, že na všech rovinách je gender uspořádán binárně a hierarchicky.

Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 1/2008. S. 7–9. ISSN 1214-813X.

¹ Zde volně navazuji na Sandru Harding a její *The Science Question in Feminism* z roku 1986.

První je rovina symbolická, tedy organizace jazyka, sociálních institucí, kultury, hodnot a významů, které jsou vždy genderovány. Na této rovině ti, kdo sdílejí danou, v našem případě západní kulturu, vždy velmi dobře, ač mnohdy nereflektovaně, chápou, k jakému genderu přiřadit ten který z dvojice pojmů rozum-cit, kultura-příroda, duše-tělo, agresivita-pasivita ad. Druhou rovinou je rovina dělby práce. Západní společnosti jsou organizovány na osách materiální produkce a fyzické reprodukce, kterým odpovídají sféra veřejná, respektive soukromá. Každá tato sféra je genderována a u osob, které do ní mají privilegovaný přístup, se předpokládá shoda vlastností; tedy (předpokládaně a očekávaně) racionální rozhodní muži přednostně vstupují do sféry veřejné, (předpokládaně a očekávaně) citlivým pečujícím ženám je vyhrazena sféra soukromá. Netřeba podotýkat, že jednotlivé sféry se těší nestejně prestiži a přístupu ke statkům a moci. Teprve na třetí rovině se nacházejí individuální identity jednotlivých sociálních aktérů a akterek, které nikdy nejsou jednoduše a homogenně buď ženské, nebo mužské. Ve srovnání s poměrně rigidní rovinou symbolickou je rovina individuálních identit relativně proměnlivou a fluidní, nicméně je navázána na úrovně disponující vyšší strukturující silou; genderové identity čerpají své významy a legitimizace ze sféry symbolů a každodenně se reprodukují prostřednictvím nerovné dělby práce. Gender tedy není vlastnictvím osob a nelze jej redukovat na jejich pouhý atribut. V tomto kontextu je navíc zřejmé, že gender nikterak nevyplývá z pohlaví, naopak: pohlaví je genderovaný konstrukt, který spolu s dalším symbolickým uspořádáním společnosti utvrzuje a reprodukuje hierarchickou a binární dělbu lidí na muže a ženy.

Zkoumáme-li gender, musíme jej vždy koncipovat na všech analytických rovinách. O to usilují i původní české texty, zařazené do tohoto čísla *Sociálních studií*. Stať Ivy Šmídové analyzuje aktuální přesuny v rovině dělby práce – soustřeďuje se na muže, kteří po narození prvního potomka vstupují (či alespoň nahlízejí) do soukromé sféry, a zkoumá s tím spojenou míru proměn mužských genderových identit. Text Jaroslavy Hasmanové Marhánkové zkoumá sílu genderového symbolismu, který asociuje ženu s (krásným) tělem, a její výzkum stárnoucích žen ukazuje, že imperativ tělesné krásy slábne, vstoupí-li do konstelace další sociální proměnná, tedy věk. Článek Jany Dvořáčkové analyzuje normativní diskurs české sexuologie, která skrze svůj pojmový aparát vztahující se k transsexualitě reglementuje individuální genderové a sexuální identity. Stať Kateřiny Liškové se pak zaměřuje na symbolickou konstrukci genderových identit, k níž dochází v diskurzích o pornografii, a analyzuje nečekané resonance, které existují mezi diskurzí české sexuologie a kriminologie na jedné straně a antipornografickým feminismem na straně druhé.

V tomto čísle najdete také překlady dvou zásadních, avšak českému čtenářstvu téměř neznámých statí, které přinášejí inspirativní analytická pojetí genderu. „Dělat gender“ je text autorské dvojice Candace West a Dona Zimmermana, kteří vycházejí z interpretativního paradigmatu a představují gender jako charakteristiku sociálních interakcí, a argumentují tak proti obecné představě, podle které je gender znakem jednotlivců. Druhou stať představuje „Serialita genderu: úvahy nad ženami jako sociálním kolektivem“ z pera Iris Marion Young, která promýšlí gender jako sociální kolektivitu, jež není definována skrze sdílenou identitu všech členek či jinou esenciální danost, a přesto zachycuje sociální strukturovanost bytí ženou.

V obou překladech se zmiňují veřejné záchodky. Také já jsem je vybrala na obálku tohoto čísla jako přesvědčivou ilustraci toho, jak kultura binárně segreguje sféry vyhrazené buď mužům, nebo ženám, a ještě navíc upevňuje dojem, že jde o segregaci rozumnou, ba co víc jedinou možnou, poněvadž zdánlivě založenou na biologických odlišnostech. Příklad toalet ukazuje, že se jedná nikoli o důsledek rozdílů mezi pohlavími, ale o způsob konstrukce a legitimizace tohoto rozdílu. Při každé cestě do prostoru označeného „ženy“ nebo „muži“ dáváme najevo uznání údajně nepřekročitelných rozdílů mezi pohlavími a tyto rozdíly dále reprodukuje. Co by se stalo, kdyby se rozšířily koedukované záchody? Co můžeme v každodenní praxi dělat pro to, aby „panáčkové“ a „panenky“ postupně ztráceli relevanci? Jak můžeme promýšlet proměny genderové mapy společnosti? Předložené texty mimo jiné ukazují, jak se skrze jednání a dělbu práce proměňují symbolické pořádky, a hledají odpovědi na otázku, jak na teoretické rovině re-konstruovat koncept genderu.

Sociální studia Vám po šesti letech, která uplynula od vydání tematického čísla *Politika rodu a sexuální identity*, přinášejí další genderově orientované číslo. Věřím, že pro vás bude podobně podnětné a přínosné.